

JOAQUIM LLOVET

Síntesi històrica

En la divisió territorial de Catalunya del 1936 es donà el nom de Maresme a aquesta estreta faixa de terres situades a llevant de Barcelona, entre la Serralada Litoral i el mar, que van des de Montgat fins a la desembocadura de la Tordera. Són uns terrenys oberts al mar; d'ací el nom de Marina, Maresma o Maresme que històricament han rebut, bé que la seva part de llevant també hagi estat inclosa dins la comarca de la Selva. I és que d'antic aquest territori resultà sempre dividit en dos sectors. L'un —a ponent— sotmès a l'àrea d'influència de Barcelona, i l'altre —a llevant— a la de Girona. La partió era a Caldes d'Estrac, al centre de la regió, fent frontera entre el comtat, la vegueria i el bisbat de Barcelona, i el comtat, la vegueria i el bisbat de Girona (ardiaconat de la Selva); també fou el límit del vescomtat de Cabrera i separà després els corregiments de Girona i de Mataró. Per tot això hi ha també qui l'acostuma a dividir en Alt i Baix Maresme, però és una cosa que es fa més aviat com a recurs metodològic per a l'estudi dels trets diferencials entre els dos sectors.

Fragment de mosaic romà de Torre Llande a Mataró.

El Maresme ha estat objecte d'alguns estudis de síntesi, i tampoc no en manquen sobre aspectes monogràfics diversos; també n'hi ha hagut de diferents sobre les seves poblacions. És, doncs, una comarca molt coneguda. Per això resulta impossible de fer ací una síntesi històrica en poques ratlles, com ho exigeix el curt espai de què disposem. Per aquest motiu, ens limitem a esbossar les característiques més sobresortints del mecanisme històric de la formació del seu poblament i de la seva evolució fins als nostres dies, i a donar les dades més imprescindibles sobre els aspectes econòmics i demogràfics que l'han acompanyada.

els primers pobladors

Les mostres més remotes de poblament al Maresme, formant estació, daten del neolític i de l'eneolític. Han aparegut a Alella, Sant Genís de Vilassar, Mataró, Canyamars, entre els llocs principals. A Vilassar de Dalt, també és de remarcar el dolmen conegut per la Roca d'En Toni. La primera edat del ferro (s. VIII-VII a. C.) és representada per uns vasos hallstàtics trobats a Argenton. De més ençà, el poblament correspon als habitatges anomenats «bèrics», molt nombrosos a la comarca. El més important és el de Cabrera de Mar, al peu de Burriac. La romanització va afectar tota la contrada, però la major densitat de vestigis ha aparegut al cantó de ponent, a les rodalies de Mataró, on les restes aflorades han confirmat aquesta ciutat com a successora de la Iluro romana de què ens parlen els geògrafs antics Mela, Plini i Ptolomeu. La trama romana es fa patent, a més, amb el miliari de Sant Joan de Vilassar, amb les restes de la calçada romana de Parpers (Argenton) i l'aqüeducte romano-visigòtic de Pineda. La cristianització ha deixat mostres en les sepultures paleo-cristianes exhumades a Mataró.

el poblament medieval

A l'alta edat mitjana l'assentament humà es presenta a la comarca situat a les valls del mig pendent de la serralada, com si hi hagués un cert temor a apropar-se al mar. Entre els segles XI i XIII ja trobarem esmentades, de ponent a llevant, Alella, Tiana, Teià, Premià, Vilassar, Cabrils, Cabrera, Argenton, Òrrius, Dosrius, Llavaneres, Arenys, Sant Iscle i Sant Cebrià de Vallalta, Sant Pere de Riu, Hortsavinyà, Vallmanya, Sant Genís de Palafolls, Sant Esteve de Tordera. Són els precedents dels municipis actuals, o agregats, situats a la part de «munt» de l'androna

litoral. A la banda més baixa només hi havia Alarona o Ciutatfreta (*Civitas fracta*, Mataró) i Pineda, però amb llurs masies apartades del mar. També es trobaven en aquesta part inferior algunes ermites i esglésioles, com el monestir de Sant Pol de Mar, però la gran majoria d'aquestes construccions, des de la capella de Sant Romà (Tiana), a ponent, fins al monestir de Roca-rossa (Tordera), a llevant, eren situades cap a «munt» o a les serralades. La formació dels primitius ravals marítims, segregats de les poblacions matrius, es produiria molt aviat al sector a llevant, on al segle XIV ja rebrien carta de població la Vilanova de Palafolls (Malgrat) en el terme de Palafolls i Calella en el de Pineda. També la riba de Canet, dins del terme de Sant Iscle de Vallalta, i la d'Arenys de Mar, dins del d'Arenys de Munt, començarien a poblar-se.

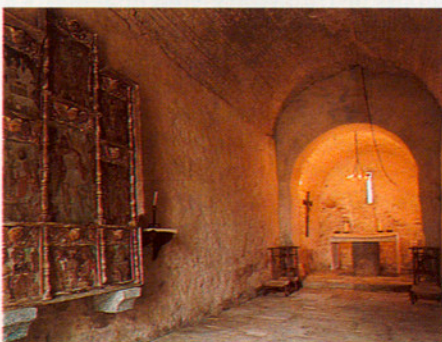
El feudalisme senyorejà la comarca. Al Baix Maresme hom té coneixement de l'existència de vuit castells. Deixant de banda els del Far, Montalt i Premià, per no saber-ne a penes res, i el de Montgat, simple talaia propietat de la ciutat de Barcelona, els quatre restants posseïren jurisdicció, en un moment o altre, sobre determinades poblacions. El de Dosrius, damunt d'aquesta parròquia i Canyamars; el de Mataró, sobre la vila de Mataró mateix i Sant Andreu i Sant Vicenç de Llavaneres; el de Sant Vicenç o Burriac i el de Vilassar, sobre Argentona i Vilassar. Les *domus* de Cabrera i Alella també tingueren jurisdicció sobre les seves respectives viles. En canvi, Òrrius pertanyé al castell veí de la Roca del Vallès i Caldes d'Estrac fou baronia de la ciutat de Barcelona. A l'Alt Maresme aquesta trama és més senzilla. El castell de Montpalau (Pineda) comprengué els termes d'Arenys, Pineda, Calella, part de Sant Pere de Riu, Hortsavinyà, Vallmanya, Sant Cebrià i Sant Iscle de Vallalta, Sant Pol i Canet. El de Palafolls aplegà les parròquies de Sant Genís de Palafolls, Malgrat, part de Pineda i de Sant Pere de Riu. Dins dels termes dels dos castells hi havia també algunes cases aloeres. Tordera constituïa en canvi una batllia separada, però en l'ordre jurisdiccional era integrada amb els dos castells abans esmentats dins del vescomtat de Cabrera. El domini feudal es féu sentir, doncs, damunt la contrada, al costat dels senyors dominicals, laics o clericals, que es repartien la propietat de les terres.

els temps moderns

Les poblacions de la banda de ponent, des d'Alella o Mataró, s'alliberaren aviat de la jurisdicció feudal. Al fi-

Excavacions a les termes romanes de Mataró.

Església pre-romànica de Cabrils.

nal del segle XV ja havien passat, per compra o redempció, a la corona reial i fins algunes havien esdevingut «carrers de Barcelona» per a major empara. En canvi, al sector de llevant, és a dir, el que és comprès dins del vescomtat de Cabrera, aquest moviment no es registra en absolut. Segons el fogatge de 1497 la població del Maresme no era pas gaire important. Hom la calcula en un miler de «focs» o llars, constituïda principalment sobre una base agrària, bé que a les viles més grans no manquessin menestrals. A les platges hi havia alguna activitat, tant en la pesca com en el tràfic costaner, sobretot a Mataró, Arenys de Mar, Canet, Calella. Malgrat ja tenia el 1401 unes ordinations de pesca pròpies, extensives a les platges de Savanell (Blanes).

El segle XVI marca una veritable etapa de creixement al Maresme, que si bé no podem quantificar, sí que l'entreviem en fets manifestos. Algunes poblacions amb règim municipal comú se separaren (Mataró, Sant Andreu i Sant Vicenç de Llavaneres), altres ho feren de les matrius (Arenys de Mar, Canet) i algunes parròquies sufragànies esdevingueren independents (Sant Pol, Calella, Malgrat). La mateixa construcció de noves esglésies parroquials a totes les poblacions —o si més no, l'engrandiment— també n'és una mostra palesa. Les esglésies foren alhora lloc de protecció contra les incursions de la pirateria barbaresca —veritable plaga de l'època— i també aleshores s'aixecaren al llarg de la costa les nombroses torres de defensa —torres de moros o de mar, com encara hom les anomena—, mentre que als nuclis urbans més oberts es fortificaven les cases (Arenys de Mar, Calella). El record de l'atac pirata de 1545 contra Pineda ha quedat perpetuat en una inscripció a la seva església parroquial. En canvi, Mataró s'encerclà dins d'una muralla i mantingué el seu nucli urbà protegit i separat del mar. La immigració francesa en aquest segle fou un factor de creixement favorable per a la comarca, pel fet que la costa esdevingué un dels llocs més afectats pel pas d'aquests nouvinguts. Al camp, la vinya continuà com a riquesa principal, mentre que a les viles més grans, ran la costa, hi prosseguí l'augment d'una menestralia d'oficis diversos i una activitat marítima, en particular cap a llevant de la comarca, a partir de Mataró.

Posats al segle XVII el Maresme patí unes circumstàncies desfavorables, com foren les guerres declarades entre Espanya i França, a partir de 1635, que plantejaren moltes vegades el problema dels allotjaments de les tropes contendents, la pressió fiscal i els tropells de

tota mena. A tot això s'afegí el flagell de la pesta en distints llocs, com Alella, Teià, Mataró, Calella, Malgrat. Però al final de la centúria la costa es convertí en un centre de tràfic marítim, independent del de Barcelona. I no solament amb connexió amb els trajectes clàssics mediterranis, sinó també amb els mercats americans, via Cadis i Lisboa, per a l'exportació dels vins i aiguardents de la contrada. Aquest fenomen es féu vistent sobretot a Mataró, que rebé l'emigració de molts menestrals barcelonins i assolí un augment demogràfic que l'obligà a la construcció de raval a fora de la muralla, fins a la platja mateixa. Aquesta vila, amb les seves mil famílies al final del segle, s'arreglerà entre les primeres poblacions de Catalunya en ordre demogràfic. L'any 1702 compraria a Felip V el títol de ciutat.

Les primeres estadístiques del segle XVIII assenyalen que al Maresme hi havia uns 20.000 habitants (1718). Havien quedat enrera els dies de la guerra de Successió, intensament viscuda a la contrada; el caient del temps havia estat desfavorable a la causa carolina, i ja és sabut que la comarca hagué de tornar a l'obediència de Felip V l'any 1713. No cal dir que, com arreu de Catalunya, les poblacions del Maresme, ultra la repressió de què foren objecte, perderen les institucions tradicionals de govern. En el nou ordre que el primer Borbó imposà al Principat, Mataró fou designada cap del corregiment del seu nom, que abraçava la part del Maresme des de Montgat fins a Caldes d'Estrac, i el Vallès. En canvi, la banda de llevant de la comarca s'integrà al corregiment de Girona. Cal remarcar que l'aplicació de la nova ordenació local (nomenament de les autoritats municipals) es plantejà d'una manera diferencial a la comarca, pel fet que les poblacions de ponent eren de jurisdicció reial, mentre que les de llevant continuarien amb la jurisdicció baronial, com a pertanyents al vescomtat de Cabrera.

Els cens de 1787 indiquen que el Maresme tenia un total de 40.000 habitants. Havia doblat, per tant, la població des del principi del segle. A ponent, Vilassar de Mar era l'única població que s'havia independitzat de la seva matriu de «dalt» (1785), però ja eren crescuts els raval marítims de Premià, Tiana, Teià i Alella. Com en etapes precedents el conreu principal era la vinya i els cereals, als quals s'afegí el desenvolupament dels regatges. Però també augmentaren —a Mataró, Arenys de Mar, Canet i Calella— la fabricació de teixits de seda, de vels, de mitges, de puntes de coixí, de blondes, d'indianes, i el comerç en general, tenint factors a

Cadis mateix per al tràfic americà, mentre no es pogués efectuar directament des de Barcelona. La pesca i la salao es relitzava amb campanyes a l'Atlàntic andalús, on els pescadors de la contrada fundaren la població de La Higuera (avui, Isla Cristina); també anaven a pescar a les costes de la Provença i de la Toscana. El 1752 totes les poblacions de la costa del Maresme, amb Blanes, Lloret i Tossa, passaren a formar la província de marina de Mataró, la més important de Catalunya pel nombre de matriculats. Poc després de 1765, en alliberar-se el comerç amb Amèrica, la comarca donà a la marina catalana un gran nombre de patrons i capitans per al tràfic amb el Nou Món, ensems que l'escola de nàutica d'Arenys de Mar —i a menor escala, la de Mataró— formaven les promocions de pilots. Igualment es feia el tràfic costaner, amb ramificacions a Marsella i Gènova, mentre que a les platges, des de Mataró cap al llevant, hi proliferava la construcció naviliera. Dissortadament, la guerra contra els anglesos del 1796 promogué una aguda crisi general a la contrada.

el segle passat

La pau d'Amiens (1802) permeté reprendre el comerç i la navegació atlàntica i sortir del marasme, però fou cosa momentània perquè el conflicte amb els anglesos (1804) tornà a rebrotar. A continuació, la guerra napoleònica (1808-1814) vingué a frenar de nou les activitats. Una vegada acabada s'encetà una recuperació lenta al Maresme. Totes les localitats començaren a un nivell primari (agricultura i pesca) a excepció de Mataró, Arenys de Mar, Canet i Calella, que ja comptaven amb artesanat. A Mataró la filatura i el teixit a la plana foren potenciats cap al 1840 amb la introducció de «vapors» com a nous mitjans de propulsió mecànica. Això fou possible gràcies a la seva posició ran el mar, que feia fàcil la importació dels carbons estrangers per moure aquests enginyers tecnològics. Els teixits de cotó també eren implantats a moltes altres poblacions de la comarca.

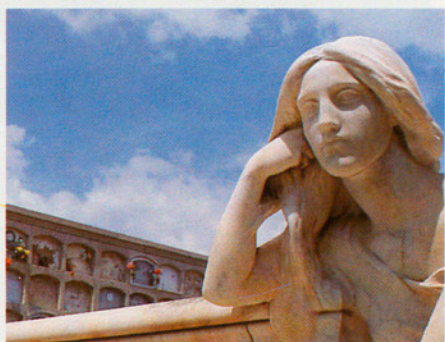
Pel mateix temps s'instal·lava la ferrovia de Barcelona a Mataró, la primera d'inaugurar-se a la península (1848), promoguda precisament per un matorn, Miquel Biada i Bunyol. La línia fèrria fou perllongada el 1857 fins a Arenys de Mar i poc després enllaçaria amb tota la contrada. Igualment florí a la costa la construcció naviliera. De les mestrances del Masnou, Vilassar, Mataró, Arenys de Mar, Canet, Calella i Malgrat sortiren molts dels vaixells que

Caixes marineres al Museu d'Arenys de Mar. De fet, aquests baguls eren les maletes dels mariners que ells mateixos decoraven amb les pintures que podem contemplar.

Retaules de l'església d'Arenys de Mar.

El cementiri de Sinera immortalitzat per Salvador Espriu.

Diferents escuts del Portal de Barcelona a Mataró.

havien de caracteritzar l'anomenat segle d'or de la marina velera catalana (1790-1870). Ara, en aquesta nova etapa, la marina havia de florir al Masnou i a Vilassar, on també es crearien escoles de pilots. Amb tot això el Maresme assoliria els 70.000 habitants el 1860. S'havia format el nou terme municipal del Masnou, que absorbí una part dels termes de Teià (1812) i d'Alella (1846); el de Cabrils, separant-se de Vilassar de Dalt (1833); el de Premià de Mar, que se separà de Premià de Dalt (1836), i el de Santa Susanna en separar-se de Malgrat (1860).

Els finals del segle no foren pas gaire favorables al Maresme. D'una banda, la construcció naval emmudí a causa de l'adopció del vapor per a la propulsió de les naus en lloc de la vela. Al camp, la fil·loxera arruïnà les vinyes (1888) mentre que la glaçada històrica del 1891 ho féu amb els tarongers, que eren també una font d'ingressos. La mateixa indústria que, a causa del tancament de filatures i fàbriques de teixits a la plana, s'havia orientat cap a la fabricació de gèneres de punt i mitgeria, visqué dies de crisi amb la pèrdua dels mercats d'ultramar (1895, guerra de Cuba; 1896, insurrecció de Filipines). No és gens estrany que el cens de la població del Maresme enregistrés en acabar el segle el mateix nombre d'habitants de vint-i-cinc anys enrera.

el maresme actual

La comarca acabaria superant els temps desfavorables del canvi del segle. Les vinyes foren en part repoblades; al cantó de ponent, els vins hi agafarien renom sota la denominació d'origen «Alella» (1906). El desenrotllament de l'horticultura intensiva mobilitzaria moltes hectàrees de conreu a les planes del litoral. L'exportació de la patata primerenca esdevindria una especialitat de la comarca i tindria bon acolliment als mercats britànics on acabaria essent coneguda sota la denominació d'origen «Mataró's potatoes» (1932). La fabricació de gèneres de punt pengué un augment considerable a Mataró i a altres localitats de llevant, mentre que la filatura i el teixit a la plana quedaren més aviat com a cosa pròpia del sector sud de la comarca. Paral·lelament, i a menor escala hi creixé la indústria metal·lúrgica, química, alimentària, etc. Per a totes aquestes empreses la guerra del 1914-18 comportà una bona etapa d'expansió, fins als anys subsegüents a la crisi econòmica mundial de 1929. La comarca arribaria a comptar el 1936 amb 100.000 habitants. Montgat fou el darrer raval marítim a in-

dependitzar-se, en separar-se aquell any de Tiana.

Una vegada superades les dificultats de la guerra civil espanyola (1936-39) i de la seva post-guerra, el Maresme encetà una nova etapa de desenrotllament econòmic i demogràfic, que fou una estirada per a la indústria tèxtil i donà peu a la implantació, a més, d'empreses de rams molt diversos fins a Tordera. En canvi, la pesca només fou potenciada a Arenys de Mar, a redós del seu port. L'agricultura, mancada dels seus mercats tradicionals, acabà orientant-se cap a la floricultura, amb seu a Vilassar de Mar, i al conreu del maduixot a les poblacions de llevant. La construcció experimental d'un creixement excepcional, com a conseqüència de l'aixecament de tants blocs d'habitatges, naus industrials i urbanitzacions que es féu arreu.

Un altre factor decisiu fou la implantació de la indústria hotelera, a cavall del boom turístic, que té el centre principal a Calella i s'estén a altres poblacions de la costa. També la proliferació d'habitatges de residència secundària, en apartaments i urbanitzacions, esperonada per la facilitat de comunicacions des de Barcelona —entre les quals destaquem l'autopista d'aquesta capital a Mataró (1969)— donà molta mobilitat a la contrada i contribuï a promoure els ports esportius d'Arenys de Mar, el Balís, Premià de Mar i el Masnou.

Tot plegat donà origen a un corrent de nouvinguts a la contrada, procedents de fora de Catalunya, immigrants ací sota els estímuls de tots aquests sectors de la producció i els serveis. El Maresme enregistrà els darrers temps un augment demogràfic que el féu passar als 125.000 habitants el 1960, als 190.000 el 1970 i a quelcom més dels 250.000 el 1981. ☞

Joaquim Llovet. Historiador; ha publicat diversos treballs sobre la ciutat de Mataró, la seva antiga província de Marino i el Baix Maresme.